

večerna priloga deželnemu uradnemu časniku.

Izhaja vsak dan razen nedelj in praznikov ob 5. uri zvečer.

Štev. 83.

V Ljubljani v ponedeljek, 9. junija 1884.

Tečaj I.

Kranjska hranilnica in nemška šola v Ljubljani.

(Konec.)

Takemu ugovoru bi se hranilnica prav lahko umaknila, ob enem pa po polnem doseglja svoj protivni namen, ako bi mestnemu odboru ljubljanskemu izročila enkrat za vselej večjo svoto, recimo kacih petdeset tisoč forintov, s tem pogojem v podparo, da se porabi ves ta denar v ustanovo javne četverorazredne šole z nemškim učnim jezikom. Tak sklep bi ugajal na vse strani, Nemci bi dobili svojo šolo z nemškim učnim jezikom, ljubljanskemu mestu bi se bila skazala velika dobrota in preprečilo bi se stalno obremenjenje rezervnega fonda.

Ali kočljiva ta zadeva ima še drugo stran, kateri ne moremo odreči posebne važnosti. Bati se je namreč zlorabe, katera se lahko pri zasebnem šolskem zavodu pripeti na škodo slovenski narodnosti. Opozicija po deželi bi bila veliko menj živahna, ako bi se ljudje mogli prepričati, da je nemška šola v istini le namenjena sinom nemških starišev, da se ne bodo v njo zvalila tudi slovenska deca, na škodo njenemu duševnemu razvoju, slovenskemu narodu pa v trajno izgubo. In ta bojazen se nam vidi po vsem opravičena; novorojenemu detetu, nemški od hranilnice ustanovljeni šoli, stavljamo prognozo, da bode obilo obiskovana tudi od slovenskih otrok. Ne, da bi se v ta namen morala vršiti posebna presija, n. pr. od gospodarja na posle, od podjetnika na delavce, — tudi brez tega nasilstva ima nova zasebna šola v realkinem poslopi veliko prednostij, tako, da ž njo ne more tekmovati nobena druga mestna šola. Pomisliti je treba, da bode pouk na tem zavodu brezplačen, med tem, da je na vseh mestnih šolah vpeljana šolnina; ubožni sta-

riši bodejo tedaj uže iz denarnih razlogov pošiljali svoje otroke v nemško učilnico. Pozabiti ne smemo, da se bode nova nemška šola šopirila v prekrasnih prostorih monumentalne realnine stavbe, — od dveh mestnih ljudskih šol za dečke pa vsaj jedna še zmiraj vegetuje v škandaloznih, zdravju škodljivih pritličnih, nizkih in vlažnih brlogih. Nova nemška šola v mestnem osredju, pristopna z vseh strani, ima najugodnejšo lego, dočim je od mestnih deških šol jedna uže sedaj na periferiji mestni, na Cojzovem Grabnu, in tudi druga se bo morala v kratkem umakniti iz lycealnega poslopja v kako predmestje, v Kravjo dolino ali na Poljane. Vzemimo potem, da bode hranilnično vodstvo z razmerno lukrativnimi plačami svoji šoli lahko pridobilo najboljše in najspretnije učitelje, — potem ne bode treba mnogo ugibati, ali se bode nova nemška četverorazrednica obiskovala tudi od slovenskih otrok ali ne?

Ali pa bode odgoja v nemški šoli koristila slovenski mladini, ali bode ugajala vsem zahtevam, katere mora učna uprava pričakovati od učiteljšč, namenjenih duševnemu razvoju mlade generacije, našemu upu in naši bodočnosti? Jednostransko bi bilo, postavljati se na ozko omejeno narodno stališče ter iz narodnopolitičnih vzrokov braniti slovenskemu očetu, da svojega otroka izroči nemški šoli, ali narobe. Nemogoče bi bilo tudi v premnogih slučajih, praktično izvrševati to na prvi videz tako priprosto načelo. Pojem narodnosti opredeliti, plastično v besedah izražati vse one različne faktorje, ki ga vstvarjajo, je sila težavno, in kolikor je nam znano, se tudi nobenemu pisatelju dosedaj še ni posrečilo. Kaj tedaj početi z onimi dvoživkami, z očeti, kateri vpisujejo jednega sina za Slovence, drugega za Nemca, ali kateri ga letos šolskemu ravnateljstvu naznanjajo kot pravega potomca starih Germanov, drugo leto pa oblastno prikorakajo

ter istega dečka vpisati dajo kot istinitega, pristnega Slovenca? Takih slučajev imamo mnogo po naših zavodih — in uže iz tega je razvidno, da se stvar ne dá razsoditi z zgolj narodnostnimi oziri in razlogi.

Recimo tedaj, da slovenskemu očetu nobena javna oblast ne more zabraniti, da svojega sina odgojuje po učilnicah druge narodnosti. Merodajen mora tú biti notranji čut, ljubezen do prirojenega mu materinega jezika, ne vnanje nasilstvo, ne postavni „brachium!“ Jedno pa — in to naglašamo — mora zahtevati vsaka učna uprava, katera hoče vestno spolnovati svoje dolžnosti, da se namreč v krajih z mešaním prebivalstvom ne sprejmejo otroci v šole druge narodnosti, kateri učnega jezika ne razumejo. Ljudske šole dandanes niso več na oni nizki stopinji, nego tedaj, ko je bil jedini njih namen, z muko in s trudom, z neštetimi argumenti „a posteriori“ učencu ubijati slovnične oblike tujega mu jezika. Dandanes jim je prvi namen, mlademu duhu odvezati peruti, izročeno jim deco izuriti v mišljenji. Ali misli so v najtesnejši zvezi z jezikom; ako jezika ne umeš, tudi svojih idej ne bodeš mogel razvijati, tudi ne bodeš mogel zjediniti različnosti nazorov v jednoto jasnega pojma. Sprejeti tedaj v šolo otroka, kateri učnega jezika ni zmožen, mučiti mlado nerazvito umnost na raztezavnici tujega narečja, — to je uprav barbarstvo, je neodpušljivi greh zoper pedagogična načela ter zoper vzvišeni poklic vestne uprave javnega pouka!

In kedo nam bo porok, da se jednaka zloraba ne bo pripetila tudi na oni četverorazrednici, katero name-rava ustanoviti hranilnično vodstvo? Zaman iščeš po državnih šolskih postavah jasno zakonsko določbo, s katero bi se prepovedalo jednako postopanje, — vender se dá dokazati, da je postavodajalec v mislih imel le naravne razmere. Saj določa § 51. šolskega in-

Listek.

Črtice o dinamitu.

Uže dokaj časa polnijo časniki svoje predale popisovaje velikanske učinke te novodobne tvarine, dinamit imenovane. Žalibože, da se njim nudi od dne do dne večja priložnost opozorjati čitatelje svoje na nezgode in nesreče, katere je prouzročila zločinska roka, poslužujoča se dinamita. Dinamitni atentati so dandanašnji, tako rekoč, na dnevnem redu.

Upamo, da nam blagovoljni čitatelj ne bode zameril, ako ga s to usodepolno, a poleg vsega vender velevažno tvarino bolj podrobno seznanimo.

Dinamit prav za prav ni nič drugega nego luknjičasta tvarina, katera je z nitroglicerinom napojena; torej si oglejmo najpred nekoliko zadnjo tvarino. Nitroglicerina je iznajdba Laha Somberra iz l. 1847, ki pa je prišla v pravo veljavo še le l. 1863 po švedskem inženiru Nobelu, kateri nas je prvi učil, kako se more na po polnem breznevaren način izdelovati in vspešno rabiti. Po Nobelu se imenuje časi tudi „Nobelovo raznesilno olje“.

Nitroglicerina je proizvod kemijskega delovanja solitarne kisline na navadni glicerina. Pri tej preosnovi vstopi pri glicerinu dušikova oksidina namesto treh atomov vodika in tvori se poleg tega še nekoliko vode. Kar zadeva praktično izdelovanje nitroglicerina, mogli bi navesti več metod, katere se le na drobno razlikujejo. Vsakokrat se jemlje zmes čiste žveplene in solitarne kisline, tej pa se počasno prilije primeroma osmi prostorninski del čistega glicerina. Pri tem pa je neobhodno treba skrbeti za precej nizko temperaturo. Dobljeni nitroglicerina je konečno treba v vodi oprati in deloma posušiti.

Nitroglicerina je precej gosta, oljasta tekočina brez barve in vonjasladkega, sladkega a precej jedkega okusa in 1,6krat težja od vode. Použiješ li majhne kapljice te tekočine, otrovi te deloma, loti se te omotica in glavobol, udje pa ti otrpnejo. V večji množini použita pa neizogibno usmrti. Uže sami hlapi od nitroglicerina so zdravju škodljivi. V alkoholu, etru, benzolu in še v nekaterih drugih kapljevinah se rad topi, v vodi pa je neraztopen. Pri + 8° C se strdi ali zmrzne in postane za mehanične udarce precej neobčuten; da razpogne treba je ga počasno staliti, in sicer najboljše v topli vodi, nikoli pa ne blizu kake vroče peči. Ako nitroglicerina navadne tempe-

rature na jedni strani užgeš, zgoreva počasno a brez vsakega poka; ako pa vso maso približno do 180° C segreješ, zgori hipno vsa masa s silovitim pokom. Isto tako tudi hipno razpogne, ako nanj krepko udariš, ali pa močno dovolj stisneš, n. pr. ako vliješ par kapljic na nakovalno in potem s kladivom nanje udariš, zgori óna masa, katero si zadel, z ogromnim pokom, nezadeti deli pa ostanejo neoskrunjeni.

Pri zgoetji nitroglicerina se razvijajo: ogljikova kislina, dušik, vodene pare in kisik. Na podlagi kemijskih formul je zračnil Berthelot, da se razvija iz jednega litra s pokom zgozelega nitroglicerina 1135 litrov plinov pri temperaturi 100° C. in z napetostjo 760 mm. Iz družih, posebno Nobelovih računov pa sledi, da se razvija iz vsake prostorninske jednote s pokom zgozelega nitroglicerina 554 prostorninskih delov vodenih par, 469 delov ogljikove kisline, 236 dušika in 38 delov kisika. Ker se ti plini vsled svoje visoke temperature v najmenj osemkrat večjo prostornino raztegnejo, daje torej prostorninska jednota nitroglicerina v okroglem številu 10000 prostorninskih delov navedenih plinov. Hitrost pa, s katero se pri razpoku ti plini razvijajo, je tolika, da še niti zrak nima časa, se njim umakniti, n. pr. še niti pol kilograma nitro-

učnega reda z 20. avg. 1870: „Smoter jezikovnega uka je: prav razumevati, kar se od družih sliši v materinem jeziku“. Tedaj le o materinem jeziku govori ministerstva ukaz, nikakor pa ne o „učnem jeziku“; s tega sledi, da je celo tedanje ministerstvo bilo po vsem tega mnenja, da morata biti „učni jezik“ in „materni jezik“ eno in isto narečje. Toda recimo tudi, da bi deželni zbor z deželno postavo hotel priskočiti v to praznino, — kedo jo bode izvrševal? Nikdo drugi ne, nego v prvi vrsti dotično učiteljstvo. In ker javna šolska oblastva, mestni in deželni šolski svet, nikakor ne vplivata na imenovanje učiteljev na nemški četverozrednici, katero namerava ustanoviti kranjska hranilnica, ker bode „*liberum arbitrium*“ hranilničnih ravnateljev nastavljal učiteljsko osebje, nimamo nobenega poročstva, da se v to šolo ne bodo sprejeli slovenskih starišev slovenski otroci, kateri nemškega učnega jezika niso v toliko zmožni, da bi uspešno se mogli udeležiti nemškega pouka. In baš opravičena ta bojazen razburja duhove na Kranjskem!

To so osebni naši pomisleki. Naših nazorov ni narekovala narodna prenapetost, izvirali so iz resnega in stvarnega razmotrivanja. Prejudicirali, — to ponavljamo — nismo nikomur; sicer se nadejamo, da se naše besede ne bodo napačno tolmačile z nobene strani.

Politični pregled.

Avstrijsko-ogerska država.

V notranji politiki danes nimamo zaznavovati važnih novic. V vseh onih deželah, za katere so razpisane nove volitve za deželni zbor, vršile se bodo prihodnje dni volitve volilnih mož. Posebno na Štajerskem je silno potrebno, da slovenski domoljubi vso skrb posvetijo tem volitvam. Hujša nego kdaj bode letos nasprotna agitacija; treba je torej, da slovenska narodna stranka postopa previdno in energično, da ne bode narodna stvar škode trpela. — „Slovensko društvo“ za spodnji Štajer imelo je včeraj shod pri sv. Trojici v Slovenskih Goricah, da se posvetuje o pripravah za predstoječe volitve.

V hrvatskem saboru nadaljevala se je v sobotni seji adresna debata, katera se je bila počela uže v zadnjem zasedanju meseca januarja. Debata je bila zelo burna. Znani ekscedent poslanec David Starčević očital je članovom narodne stranke, da v Pešti prav radi „razne novice“ v žep vtikajo. Poslanec Josipović zahteval je na to, naj se Starčević jasneje izjavi. Starčević odgovoril je nedoločno. Vsled tega pozval je Josipović Starče-

glicerina ni treba, da razruši 25 mm. debelo železno ploščo, ako poleg nje ali na nji razpokne, dočim ostane plošča nepoškodovana, ako ista masa počasno zgoreva.

Vsled teh svojih svojstev je nitroglicerina prikladen, kakor nobena druga tvarina, ne izimši niti strelnega bombaža, za razstrelbe skalovja in družih trdnih tvarin toraj ni čuda, da so ga tehniki začeli v kratkem času, ko so ga dobili, vsestranski rabiti. Vender ima tudi svojih pomanjkljivosti. K temu je treba v prvi vrsti prišteti njega kapljivost, kar je posebno treba poudarjati pri pošiljavi in praktični uporabi. Ako nitroglicerina ni po polnem čist, začne se tudi samovoljno razkrajati, vsled česar postane deloma zdravju škodljiv in pri katerikoli priložnosti prav rad razpokne. V tem imamo iskati uzrokov, da se je z nitroglicerinom uže zgodilo toliko nesreče.

Nobel je pokazal pot, po kateri se odstraniti dajo vse te nepreličnosti, kajti našel je tvarine, katere nitroglicerina v veliki meri vsrkajo in z njim napojene obdržé ista svojstva, kakor samočist nitroglicerina. Z nitroglicerinom napojene tvarine se imenujejo dinamiti.

Navedenemu smotru ugaja najbolj zelo luknjičasta, brezlika kremenova prst ali kre-

viča na dvoboj. Sedajše le se je Starčević potuhnil ter izjavil, da je pripravljen prositi odpuščanja. — Večina deželnega zbora sprejela je z glasovanjem po imenih nasvet, da se o adresnem načrtu odbora jednajstovice začne špeciialna debata. Predloženi načrt adrese se bode v špeciialni debati vsled želje banove nekoliko predrugačil.

Na Ogerskem osredotočuje se vse politično zanimanje v volilnem gibanju. Krvavi sukobi, kakor oni na binkoštni ponedeljek, se sicer vsled energične vladine intervencije ne dogajajo več, no strasti so vedno še zelo vzbujene, in večji ali manjši poboji so vedno še na dnevnem redu. Kar se tiče nadposameznih strank, je uže sedaj gotovo, da bode vladina stranka v prihodnjem državnem zboru še mnogobrojnejše zastopana, nego do sedaj.

Tuje dežele.

V italijanskem parlamentu, a isto tako tudi v italijanskih listih, razvila se je huda borba o železničnih ugovorih. Ta predmet je velike važnosti, ker bi se narod z ugovori, kateri bi se imeli sklopiti z dvema finančialnima društvoma, odrekel na 30, a morebiti tudi na 60 let slobodnega razpolaganja z železnično mrežo. No v tem boji vlada v časopisih, kakor tudi v parlamentu, bolj strankarska strast nego-li razlogi. Vrednost vseh železnic, o katerih se razpravlja, izračunjena je na tri milijarde.

Francoski senat sprejel je v soboto zakonsko osnovo, katera zopet upeljava razrešenje zakona v smislu stare republikanske postave od leta 1803, z 156 proti 115 glasovom. — V odboru francoske zbornice dal je ministerski predsednik Ferry pred par dnevi neka razjasnenja. Ferry je očitoval, da mora biti temeljno načelo, da se moč kongresa omeji s komorami, iz kojih obstoji. Vlada bode zahtevala od kongresa, da umakne vsaki predlog, s katerim bi se prekoračil program, kakor ga je zbornica ustanovila.

Telegrafična poročila iz Hue javljajo, da je vlada kraljevstva Annam sprejela ugovor o protekciji Francoske. Annam postal je vsled tega fakično francoska provincija.

Dopisi.

IZ REŠKO-BISTRISKE DOLENE 6. jun. [Izv. dop.] (Obravnave zaradi vodá iz Bistrice-Reke) pričele so se včeraj 5. t. m. v Bistrici vršiti in se danes nadaljujejo. Tu so vam kljub deževnemu dnevju zastopniki občin in posameznih vasi od vseh strani skup vreli, kakor čebele ob roji; godilo se je pa tudi nekaterim prav v besednem pomenu za — biti ali ne biti. Prišli so svojih koristi

menova siga (*Kieselguhr*). To prst je treba najprej žgati, kakor apno, da se iz nje odstranijo organske tvarine in voda. Žgana kremenova siga se zdrobi v tanek prah in mehanično zmeša z nitroglicerinom, in sicer se zmes obdeluje s prostimi rokami kakor testo. Nobelov dinamit te vrste slóve pod imenom „sigast dinamit“ (*Guhrdynamit*) in sestoji iz 75 % nitroglicerina in 25 % kremenove sige. Ta dinamit je testu podobna zmes, rujave ali rudečkasto rujave barve, med prsti se čuti nekoliko masten in je 1,4krat težji od vode. Pri + 8°C. se strdi kakor samočist nitroglicerina. Z navadnim plemenom užgan zgoreva počasno brez poka, razpokne pa z veliko silo, ako ga užgeš s pokalnim užigalom. Udarci in stresi, če tudi so precej silni, ga ne užgejo. Ako položiš nekoliko dinamita na nakovalu, moraš po njem s težkim kladivom uže prej krepko udariti, da razpoknejo oni deli, katere si neposredno zadel. Zmrzel ali strjen dinamit je treba staliti ali pa ga užgati z zelo močno nabasanim pokalnim užigalom, da se užge in razpokne.

Z dolgo vrsto različnih poskusov je dokazano, da je dinamit v marsičem menj nevaren nego navadni smodnik. Nobel je pustil škričico s 4 kg. dinamita z višine 20 m. na kamen pasti, pa dinamit ni razpoknil. Trauzl, glavni

in pravic branit ne le zastopniki iz petih sodnijskih okrajev: Bistrica, Postojina, Senožeče, Sežana in Novi grad, videli smo tudi zastopnike kneza Windisch-Grätza, grofa Hohenwarta, Schönburga itd. Sl. dež. odbor kranjski zastopal je blag. g. O. Detelja, iz Trsta so bili prišli gg. Candussio, načelnik magistrata, inženirja Geiringer in Ricchetti in magistratni asesor Pimpach. Še le ob 11. uri pričel je g. c. kr. okrajni glavar postojinski kot namestnik vis. c. kr. vlade obravnavo s kratkim ogovorom, v katerem je omenil zahtev tržaškega starešinstva na podstavi njegovega večletnega inženirskega preiskavanja, oznanivši potem red, po katerem se ima obravnava vršiti. Zastopniki so mirno poslušali ta ogovor in se ves čas dostojno in možato obnašali.

Opazovali smo, da se je obravnava sploh nepristransko vršila. Česar pa občinstvo ni poslušalo z zaupanjem, bilo je vedno ponavljanje, koliko tisuč in tisuč kubičnih metrov vode inženirji v bistriškem potoku nahajajo, akopram pet sodnijskih okrajev z mlinarji in pilarnji vred dobro vé in vsako leto prebridko izkuša, da jim najmanj po tri mesece, če suša jame pritiskati, pri vseh teh tisučih inženirskih metrov vender le vode čisto primanjkuje. Čudno bilo je tudi to računanje (če sem je od daleč prav čul), da namreč gg. inženirji trdé, 60 000 kub. m. žene dvoje kolesi; bistriške vode pa bi potem, ako bi je 12 000 kub. m. sleherni dan v Trst napeljali, ob največi suši (tako se je reklo) še 12 000 kub. m. za okrajine potrebe ostajalo, naj toraj letošnji gospodje za maturo rešijo ta le problem: Ako 60 000 kub. metr. vode goni dve mlinski kolesi, koliko mlinskih koles bode gnalo 12 000 kub. metr. vode potem, kadar bode ta „quantum“ ostale Bistrice po 7 ur dolgi strugi, po čisto usušenem grabnu, po žgočem peščenem produ tekla in se po usušenih jarkih pozgubila?? — Kdor to uganko tako reši, kakor smo jo pri tej priliki slišali rešiti, da nam namreč ta voda za 60 mlinov in pil zadostuje, kolikor jih biya od izvira Bistrice do njenega iztoka pod Škocijanom, taka bistra glava zasluži takoj spričala za T... inženirja!

Mi po kmetih, ki se s tacimi problemi ne ubijamo niti nam te vrste logaritmov ne delajo preglavice, računamo pa tako, da od teh nam dobrotljivo puščanih 12 000 kub. metr. vode uže črez pol ure daljave pri zgoraj omenjenih razmerah niti sledu ne ostane. Za tega delj smo v svoji kmetski priprostosti v dan. 5. jun. vsi — od prvega do poslednjega — enoglasno trdili: Vode nam vsako leto še primanjkuje; zato je ne moremo po

vodja velike tovarne za izdelovanje dinamita pri Požunu, je segreval dinamit 40 dnij zaporedoma do 60 ali 70°C., pa na njem vender ni opazil nobene izpremembe.

Razven kremenove sige so za izdelovanje dinamita rabljive tudi druge luknjičaste tvarine, katere nitroglicerina rade vsrkajo in potem v sebi obdržé, n. pr. ogelj, drevna skorja i. t. d. V novejšem času se izdeluje tudi tako imenovani zdrizni dinamit (*Gelatine-Dynamit*) iz zdrizastega nitroglicerina. Nobel je namreč našel, da se neka posebna vrsta strelnega bombaža v nitroglicerinu topi, in da postane taka raztopina zelo gosto tekoča. Ako se v nitroglicerinu raztopi kacijh 7 do 8% strelnega bombaža, dobi se zdrizasta tvarina, ki deluje isto tako, kakor samočist nitroglicerina in ki nitroglicerina ne spušča niti v vodi niti v različnih temperaturah. Taka zdrizasta tvarina je rumene barve, jantaru podobna, prozorna, prožna in 1,6krat težja od vode; mehanični udari po jo dosti težje unamejo nego nitroglicerina sam, pri temperaturi + 6°C. se strjuje ter dobiva v obče ista svojstva kakor zmrzel dinamit. Da razpokne, treba je jo raztaliti ali pa užgati z močno nabasano užigalno patrono.

Raztopimo li v nitroglicerinu menj strelnega bombaža, n. pr. le 2 do 3%, postane

